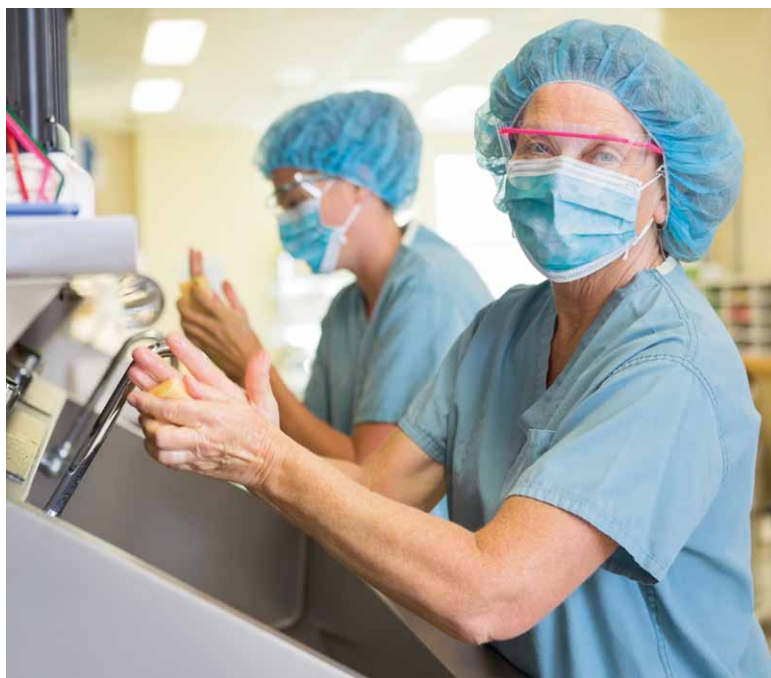


Jana Wichsová

Bezpečnost a etika v perioperační péči





Jana Wichsová

Bezpečnost a etika v perioperační péči

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Mgr. Jana Wichsová, Ph.D.

BEZPEČNOST A ETIKA V PERIOPERAČNÍ PÉČI

Recenzentka:

Ing. Jaroslava Jedličková, MBA

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Photo © depositphotos.com 2020

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 7714. publikaci

Obrázky dodala autorka

Odpovědná redaktorka Bc. Gabriela Glezgová

Sazba a zlom Josef Lutka

Počet stran 88

1. vydání, Praha 2020

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-1816-8 (pdf)

ISBN 978-80-271-1029-2 (print)

Obsah

Úvod	7
1 Bezpečí	9
1.1 Bezpečí historicky	9
1.2 Bezpečí jako potřeba	11
1.3 Bezpečí v podmínkách archaické a moderní společnosti	13
1.4 Svoboda a bezpečí	15
2 Bezpečnost pacienta v chirurgii	18
2.1 Z historie hygieny	18
2.1.1 Hygiena ve starověku	18
2.1.2 Středověká hygiena	19
2.1.3 Hieronymus Frascatorius	21
2.1.4 Ignác Filip Semmelweis – průkopník hygieny rukou	22
2.1.5 Florence Nightingalová	26
2.1.6 Chirurgie před antisepsi	27
2.1.7 Luis Pasteur	27
2.1.8 Joseph Lister – bojovník s rannou infekcí	28
2.1.9 Robert Koch – objev mikrobů	29
2.1.10 Antiseptika a aseptika v medicíně	30
2.2 Chirurgická péče	31
2.3 Bezpečnost pacienta v programech WHO	33
2.3.1 WHO – Safe Surgery Saves Lives – Bezpečná chirurgie zachraňuje životy	33
2.4 WHO – Clean Care is Safer Care (Čistá péče je bezpečnější)	44
2.4.1 Incidence infekcí spojených se zdravotní péčí ...	44
2.4.2 Důsledky infekcí spojených se zdravotní péčí ...	45
2.4.3 Hygiena rukou	46
2.4.4 Sledování hygieny rukou	48
2.4.5 Ekonomické hledisko hygieny rukou	49
2.5 Infekce v místě chirurgického výkonu (IMCHV)	50
2.5.1 Rozdělení infekcí v místě chirurgického výkonu (IMCHV)	50
2.5.2 Doporučená preventivní opatření minimalizující IMCHV	52

3	Etika a perioperační péče	56
3.1	Čtyři zásady bioetiky	56
3.2	Hippokratova přísaha	58
3.3	Etický kodex ČLK	58
3.4	ČAS – ICN	59
3.5	AORN (Association of periOperative Registered Nurses)	60
3.6	Úmluva o biomedicině	61
4	Silence Kills	63
4.1	Porušování pravidel	65
4.2	Pochybení	65
4.3	Nedostatek podpory	65
4.4	Neschopnost	65
4.5	Špatná týmová práce	66
4.6	Neúcta	66
4.7	Mikromanagement	66
5	Stáž ve švédských operačních sálech	68
5.1	Bezpečná chirurgie ve švédských podmínkách	68
5.2	Uplatňování hygienických zásad ve Švédsku	69
6	Etnografická studie na operačních sálech	70
6.1	Cíl studie, metodika, zkoumaný soubor	70
6.2	Etika výzkumu	71
6.3	Analýza a výsledky studie	71
6.3.1	Postoje zdravotnických pracovníků	71
6.3.2	Vliv vedení	73
6.3.3	Kultura organizace	74
6.3.4	Vliv systému	75
6.3.5	Doporučení pro praxi	76
	Slovo na závěr	77
	Literatura	78
	Rejstřík	85

Úvod

Chirurgie je běžnou součástí našeho života. Většina lidí, které známe, v minulosti podstoupila nebo v budoucnosti podstoupí nějaký chirurgický zákrok. Buď se jedná o výkon nezbytný, bez něhož by byl život ohrožen, a to v případech úrazů nebo chirurgického řešení zhoubných nádorů, anebo o výkon zlepšující kvalitu života, jako je například operace žlučníku, křečových žil a různé ortopedické zákroky. Řada lidí dokonce vyhledá i estetického chirurga, aby vylepšila svůj zevnějšek poznamenaný věkem či životním stylem. To, že každý chirurgický výkon přináší i určitou míru rizika, je samozřejmé. Rizikům většinou věnujeme pozornost až v případě, kdy se nám nebo někomu blízkému komplikace chirurgické léčby nevyhnu. Míru rizika odborníci vyčísľují procenty. Snad i proto, že takové neosobní, nekonkrétní vyjádření nepůsobí tak nebezpečně. Co je 10% komplikací proti 90% úspěchu! Taková bilance se může jevit jako povzbudivá. Nejsme přece stroje, nýbrž žijoucí bytosti, a tak je lidská chyba přirozená a pochopitelná. Ale je také omluvitelná? Předmětem práce chirurga je člověk, u něhož nelze pooperační průběh předem zcela naplánovat, ale jen odhadnout. Pro pacienta postiženého pooperační infekcí či jinou komplikací však nízké riziko neznamena menší obtíže ani rychlejší zotavení. Jeho život se změní na dlouhou dobu, snad navždy. Poškození se přitom možná dalo velmi snadno odvrátit, ale někde za zdmi operačních sálů došlo k porušení správného postupu a malá chyba způsobila velké následky.

Pracovala jsem mnoho let jako instrumentářka. Svoje povolání jsem měla ráda, byla jsem na ně hrdá a vždy jsem chtěla mít z výsledků své práce dobrý pocit. Jako většina zdravotníků si přeji pacientům prospívat a nikoli škodit. To, že se pacienti vrací s pooperačními komplikacemi, mě nutí hledat rezervy ve své vlastní práci i v práci mých spolupracovníků.

Pro vysokou míru zodpovědnosti lékaře nebo zdravotní sestry a zřejmě i pro jejich moc nad zdravím a životem pacienta jsou tato povolání vysoko na společenském žebříčku (TUČEK, 2013). Považujeme tyto pracovníky za elitu v mnoha oblastech, mimo jiné i v oblasti morální a etické. Zpravidla jsou to odborníci dokonale obeznámeni s problematikou zdraví a nemoci společně s vlivy, které působí na lidský organismus, a v neposlední řadě také s postupy a procedurami, které zdraví a život udržují a chrání. Mezi takové procedury bezpochyby patří i ty, jež jsou nezbytné k prevenci infekce a pochybení při chirurgických výkonech. Proč jsou ve skutečnosti na operačních sálech bezpečnostní

opatření běžně porušována a postupy bránící vzniku infekce nedodržovány? Tuto otázku jsem si kladla opakovaně v průběhu své praxe a stala se také základní výzkumnou otázkou mojí dizertační práce, kterou jsem ve zkrácené verzi vložila do této publikace.

1 Bezpečí

1.1 Bezpečí historicky

Obavy o zdraví a život spolu se strachem z budoucnosti nejsou vyhrazeny pouze pro moderního člověka a nesetkáváme se s nimi pouze v souvislosti s nemocí a s jejím léčením. Potřebu ochrany před nepřízní okolního světa projevuje člověk od nepaměti, a tato lidská vlastnost se v podstatě zakládá na sebezáchovném pudu – vrozené obranné reakci, jejímž cílem je zachování vlastního já, vlastního bezpečí, ale i bezpečí rodiny, klanu či společenství. Obavy každého jedince jsou v první řadě vyvolány vědomím o vlastní smrtelnosti či strachem z neovladatelné bolesti. Člověk se méně obává nepřízně, kterou pociťuje jako vzdálenější. To znamená, že pokud smrt nebo utrpení považuje v blízké budoucnosti za nepravděpodobné, nevzbuzuje to u něj takový strach oproti nebezpečím, která mu hrozí bezprostředně (ARISTOTELES, 1999). Lidský život je neustálým sledem protivenství, toho si povšimli snad všichni antičtí filozofové i jejich následovníci a ve svých dílech se pokoušejí podat návod, jak těmto zlům čelit. Dobře si uvědomují, že většinu z nich nelze odvrátit a jedinou cestou k důstojné existenci je postavit se této situaci čelem. Člověk však potřebuje mít oporu, pevný bod, který pozemskému trápení dává smysl. Takovou nabídku poskytuje Bůh (Bible, 1984)¹. Náboženství jako víru v účelné uspořádání světa definuje Jan Sokol takto: „*Základní vrstvou náboženství je soustavná, artikulovaná a společná lidská odpověď na fakt života a existence, který se zde chápe jako dar. Náboženství vyjadřuje vděčnost za život i obavu o něj, biblickou bázeň Boží.*“ (SOKOL, 2004). Bůh odpovídá na otázky bytí, řeší konečnost lidské existence, představuje pramen spravedlnosti, přinejmenším té posmrtné². Monoteistická i polyteistická náboženství nabízejí lidem naději, jejímž prostřednictvím z člověka částečně snímají nejistotu a tíživou starost o smysl bytí. Důkazem toho, že tato naděje patrně nestačí, je myšlenkový směr reprezentovaný učením stoiků, kteří odmítají vnější, člověkem neovlivnitelné požitky, jako jsou například

¹ Starý zákon, Kniha Jób 26–28: Ve Všemocném najdeš svoje blaho, budeš pozvedat svoji tvář k Bohu. Budeš-li ho prosit, vyslyší tě, a ty budeš plnit svoje sliby. Rozhodneš-li se pro něco, stane se tak, a na tvých cestách bude zářit světlo.

² Jan 14:6 Já jsem ta cesta, pravda i život. Nikdo nepřichází k Otci než skrze mne. (Bible, 1984)

bohatství, postavení nebo sláva. Hodnoty, které stoikové naopak uznávají, jsou vnitřní moudrost a život v souladu s přírodou a Bohem³.

Středověký myslitel a teolog Tomáš Akvinský ve svém nejrozsáhlejším díle *Summa Theologie* říká, že bezpečnost je odměnou ctnosti. Dále, že je podmínkou statečnosti. Odporuje strachu více, než že by náležela naději. Nezapřičiňuje nedbalost, ale může snižovat ocenění obtíží (AKVINSKÝ, 2002)⁴.

Úvahy o bezpečí, jistotě a vyšší ochraně člověka společně s úvahou o smyslu lidské existence, který je odlišován od smyslu života ostatních živých tvorů, nutně vedly k hledání zásad a principů chování a jednání, jež by měly výjimečné postavení lidské bytosti upevnit a zajistit. Praktická filozofie se zabývá hledáním, ospravedlňováním a hodnocením těchto principů, aby člověku poskytla návod k dobrému životu a pomohla mu rozpoznat dobré od špatného. Sókratés, Platón i Aristotelés se ptali, jak máme správně žít. Immanuel Kant vytvořil maxima jednání a nejvyšší morální zásadu: kategorický imperativ⁵ (KANT, 1976). Kantovi následovníci a kritici Artur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger pokračovali v hledání podstaty dobra a pravdy za účelem zlepšení života lidstva.

Hlasatel pesimismu Artur Schopenhauer věří, že hlavní metafyzickou podstatou člověka je slepá vůle – skryté absurdní puzení⁶ (SCHO-

³ Lucius Annaeus Seneca, O duševním klidu: Křivda v sobě obsahuje úmysl učinit někomu něco zlého. Moudrost však neponechává zlu žádné místo, neboť jediným zlem je pro ni nečestnost, která nemůže vstoupit tam, kde je ctnost a mravnost. (SENECA, 1999)

⁴ T. Akvinský, *Teologická summa*, doslovný překlad, II. část, 1. díl: Je nám možné dosáhnouti vítězství, buď podle vlastní moci, jako tělesné síly, zkušenosti v nebezpečích, mnoho peněz a jiná taková; nebo skrze moc jiných, jako mnoho přátel nebo jakýchkoli pomocníků, a hlavně, když člověk důvěřuje v pomoc Boží. (AKVINSKÝ, 2002)

⁵ I. Kant, *Základy metafyziky mravů*: Tento princip je tedy i jejím nejvyšším zákonem: jedné vždy podle té maximy, jejíž obecnost jakožto zákona můžeš zároveň chtít; to je jediná podmínka, za níž vůle nemůže být nikdy sama se sebou v rozporu, a takový imperativ je pak kategorický. (KANT, 1976, s. 87) Praktická varianta imperativu potom zní: Jedné tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek. (KANT, 1976, s. 75)

⁶ A. Schopenhauer, *O smrti*: U člověka se s rozumem nutně dostavila i děšivá jistota smrti. Ale tak jako v přírodě existuje téměř proti každému zlu i lék nebo alespoň jeho náhražka, tak nám táž reflexe, jež nás dovedla k poznání smrti, dopomáhá i k metafyzickým náhledům, které nám dávají útěchu a které zvíře ani nepotřebuje, ani jich není schopno. Hlavně za tím účelem vznikla všechna náboženství a filosofické systémy; reflektující rozum si je z vlastních prostřed-

PENHAUER, 1996). Výhodiskem hledání podstaty dobra a pravdy je povznést se nad utrpení světa cestou estetickou, vykoupit se ze života pomocí umění nebo cestou etickou, triumfovat nad vůlí k životu jejím popřením, pochopením vyšší vůle a askeze, která vede k extázi.

Friedrich Nietzsche popisuje ústy Zarathustry člověka slabého bezbranného, na jehož bedrech spočívá všechna tíže světa, člověka, jemuž zemřel Bůh, a na rozdíl od Kanta, který člověka chápe jako nejvyšší účel (KANT, 1976), v Nietzscheho vizi nadčlověka... je mostem, a nikoli účelem⁷ (NIETZSCHE, 2011, s. 12).

I Martin Heidegger potvrzuje ve svém díle určité trvalé *rozechvění dané vědomím konečnosti*, když přiznává váhu starosti jako základnímu existenciálu pro pobyt (byť-tu, dasein)⁸.

1.2 Bezpečí jako potřeba

Pocit bezpečí náleží k základním lidským potřebám. Americký psycholog Abraham H. Maslow ve své známé pyramidě potřeb umístil potřebu bezpečí bezprostředně nad samou základnu – potřeby fyziologické, tedy hned nad potřebu jíst, pít a dýchat. Při pocitu ohrožení nemůže

ků vytvořil jako protijed proti jistotě smrti. (SCHOPENHAUER, 1996, s. 2) Vědomí nepomíjivosti druhu a své identity s ním umožňuje jedincům klidnou a spokojenou existenci. Vůle k životu se projevuje v nekonečné přítomnosti, protože ta je formou života druhu, který proto nestárne, nýbrž zůstává stále mladý. (SCHOPENHAUER, 1996, s. 20)

⁷ Každá nově zrozená bytost sice čile a radostně vstupuje do nového bytí a užívá je jako daru; ale nic není a nemůže být darováno. Svě svěží bytí zaplatí každá bytost stářím a smrtí. Zahynuvší jsoucno však obsahuje nezničitelný zárodek nového – tak jsou rodičí se a umírající jednou bytostí. Dokázat to pouto, ten most mezi oběma, by bylo vyřešením velké záhady. (SCHOPENHAUER, 1996, s. 47) F. Nietzsche, Tak pravil Zarathustra: Zarathustra však pohlédl na lid a podivil se. Poté promluvil, řka: Člověk jest provaz natažený mezi zvířetem a nad-člověkem – provaz nad propastí. Nebezpečný přechod, nebezpečná chůze, nebezpečný pohled zpátky, nebezpečné zachvění, nebezpečná zastávka. Co je velkého na člověku, jest, že je mostem, a nikoli účelem: co lze milovati na člověku, jest, že je přechodem a zánikem. (NIETZSCHE, 2011, s. 12)

⁸ M. Heidegger, Kant a problém metafyziky: Takto, tj. fundamentálně pochoopená „úzkost“ odnímá „starosti“ zásadně banalitu nějaké kategoriální struktury. Dává jí ostrost, jaká je základnímu existenciálu nutně vlastní, a určuje tak konečnost v byť-tu, nikoli jako vyskytující se vlastnost, nýbrž jako neustálé, i když většinou skryté rozechvění všeho existujícího. (HEIDEGGER, 2004)

jedinec normálně fungovat. Pokud je ohrožena jeho samotná existence, ostatní potřeby z vyšších pater pyramidy jdou stranou. Uprchlík v ostřelovaném domě se jen těžko bude radovat z uměleckého díla nebo úspěchu v práci ve chvíli, kdy veškeré síly napíná ke snaze přežít a dostat se do úkrytu. Ani láska, sebeúcta, zvědavost, krása či seberealizace nemohou vyvážit touhu po tom cítit se bezpečně. Potřeba bezpečí je natolik dominantní, že při jejím ohrožení nastává krize organismu, který se následně celý stává „hledačem bezpečí“. Předpoklad bezpečí je pro každou lidskou bytost podmínkou dalšího rozvoje a růstu. Teprve když se pocit bezpečí stane samozřejmostí, má člověk chuť a odvalu objevovat něco jiného, vykročit ze zaběhaných kolejí, prožívat nové zážitky, ovlivňovat svoje okolí, sdílet radost, zaujetí, svobodně se rozhodovat. To všechno je možné, jen pokud je zajištěn návrat do bezpečného zázemí. Jakmile se pocit bezpečí ztratí, dochází k regresi a vyšší potřeby jako například láska, potřeba uznání, úcty a seberealizace jsou potlačovány ve prospěch těch základních. Člověk se znovu stává „hledačem bezpečí“ (MASLOW, 2000 a 1970)⁹.

Jiný pohled na potřebu bezpečí, respektive na strach z nebezpečí, má německý psychoanalytik Fritz Riemann, který definuje úzkost jako nevyhnutelnou součást života, jež nás provází od narození až do smrti. Zvládnutí této úzkosti je předmětem odvěkého boje člověka. Pomocí magie, náboženství i vědy se lidstvo snaží strach zvládnout nebo dokonce využít pro vývoj a osobní růst. Život beze strachu je však iluzí neboť ...*strach patří k naší existenci a je odrazem našich závislostí a našeho vědomí vlastní smrtelnosti* (RIEMANN, 1999, s. 8). Riemann dělí úzkost do čtyř základních kategorií: *Strach ze sebeodevzdání, prožívaného jako ztráta vlastního já a závislost*. Člověk se snaží vymanit se z davu a projevit se jako individuální bytost, a přitom zažívá ztrátu pocitu bezpečí dané pospolitostí. *Strach ze sebeuskutečnění, prožívaného jako nezajištěnost a jako izolace*. Zde naopak odevzdáváme část svého já těm, kteří nás obklopují, ač musíme překonat obavy ze ztráty schopnosti žít svůj život. *Strach z proměny, prožívané jako pomíjivost a nejistota*. Třetím pramenem úzkosti je neustálá snaha vytvořit něco trvalého, stanovit si pevný cíl v životě, který může v kteroukoli chvíli zaniknout a jakákoli trvalost či věčnost je pouhou iluzí. *Strach z nutnosti, prožívané jako definitivnost a nesvoboda*. Pokud se postavíme tomuto strachu, budeme ochotni opouštět staré vzorce a přijímat vše nové. Znamená to odvalu ke kroku do neznáma (RIEMANN, 1999, s. 17).

⁹ Pravděpodobnost, že ztráta pocitu bezpečí nepříznivě dopadá i na průběh rekonvalescence pacienta, je jistě vysoká.

Milan Nakonečný považuje úzkost za jeden z nejsilnějších a nejčastějších motivů chování současného člověka (NAKONEČNÝ, 1996).

1.3 Bezpečí v podmínkách archaické a moderní společnosti

Psychologii důvěry ve všech kulturách určuje mimo jiné i důvěra v tzv. ontologické bezpečí. Podle A. Giddense tímto pojmem rozumíme pocit bezpečí v širším slova smyslu: důvěra v trvalost sebe sama, ve stálost svého prostředí jak sociálního, tak materiálního. Spolehlivost osob a věcí je určujícím předpokladem k pocitu ontologického bezpečí, které je spíše emocionálního než kognitivního charakteru¹⁰. Jedinci považovaní v naší společnosti za „normální“ existenciální obavy nepocítují¹¹. Tato důvěra nevyplývá ani tak z neznalosti rizik, ale spíše ze vztahů v rané fázi života, kdy je ustavena základní důvěra mezi dítětem a rodičem (ERIKSON, 2002). Důvěra v osoby, které nás obklopují, v jejich spolehlivost a dobré úmysly je základem naší důvěry v blízké sociální a materiální prostředí. Spolu s opakující se rutinou, z níž pramení předvídatelnost událostí každodenního života, je důvěra pramenem hlubokého pocitu psychického bezpečí, zejména u dětí. Ohrožení tohoto řádu vyvolává v jedinci pocity úzkosti, které jsou schopny změnit i hluboce zakořeněné osobnostní vlastnosti. Giddens upozorňuje na protiklad důvěry v ontologické bezpečí, kterým není pouhá nedůvěra či obava, ale trvalá existenciální úzkost či strach (GIDDENS, 2003). Dalším součinitelem poskytujícím pocit ontologického bezpečí je přesvědčení, že člověk chápe smysl věcí, které jej obklopují. A nejen to, ale i obecný výklad povahy světa (*symbolické univerzum*), který je v tradiční společnosti poskytován zpravidla náboženstvím a ve společnosti moderní se tímto výkladem zabývá spíše věda. Lidem jsou tedy vysvětleny nejenom předměty a děje, se kterými se běžně setkávají, ale i ty, s nimiž se ve svém životě nikdy neseťkají¹² (KELLER, 2006). Zvláštní kategorii vnímání ontologického

¹⁰ A. Giddens, *Důsledky modernity: Filozofové nám ukázali, že na kognitivní úrovni existuje jen málo aspektů (pokud vůbec nějaké existují) naší osobní existence, jimiž si můžeme být jisti.* (GIDDENS, 2003, s. 86)

¹¹ *tamtéž: Proč není každý stále ve stavu značného nedostatku ontologického bezpečí, když vezmeme v úvahu nezměrnost takových existenciálních starostí?* (GIDDENS, 2003, s. 87)

¹² J. Keller: *Úvod do sociologie: Problém orientace ve světě je řešen různě ve společnostech tradičních a ve společnosti moderní. Obojí řešení má své přednosti i slabiny. Symbolická univerza tradičních společností mívají podobu náboženství, dominujícím symbolickým univerzem ve společnosti moderní je věda. Náboženství vysvětluje povahu tohoto světa odkazem na oblast nadpří-*

bezpečí představuje zkušenost se smrtí, která je pro člověka permanentní hrozbou. Náboženství zde jasně převažuje nad vědou, která nedokáže poskytnout dostatečné výklady, které by členům společnosti zajistily přesah jejich náhodné existence ve světě¹³.

V tradičních archaických společnostech je pocit jistoty jedince vždy vázán na nějaké pevné místo – lokalitu obývanou jeho soukmenovci, která má svá ustálená pravidla a neměnné rituály. Z takového řádu pramení bezpečí. Řád se ostře vyděluje proti všemu cizímu a neznámému (SOKOL, 2003). Pojem cizinec měl jiný význam, než mu připisujeme dnes. Znamenal ohrožení, nebezpečí. V současnosti je sociální interakce z velké části založena na kontaktech s cizinci s ohledem na jejich rituály a zvyky (GIDDENS, 2003). Nicméně teprve poznání protějš-

rozena, která propůjčuje věcem světským významy, jež nelze odhalit z nich samotných. Právě proto, že poslední smysl věcí se nenalézá v nich samotných, nemůže být odkryt jejich sebepečlivějším zkoumáním a zůstává předmětem víry v pravdivost zjevení. Věda se naproti tomu snaží určit povahu věcí pouze z nich samotných. Praktické výsledky, jichž na této cestě dosahuje, svědčí nepochybně o jejich pragmatických přednostech v poměru k náboženství. Svým postupem však věda programově rezignuje na celou oblast zachycení smyslu světa a života v něm. (KELLER, 2006, s. 23)

- ¹³ tamtéž: Zvláštní marginální situaci představuje pro jednotlivce zkušenost se smrtí druhých a v důsledku toho předjímání smrti vlastní. Tato okolnost znamená děsivou hrozbu pro ty skutečnosti každodenního života, které jsou jinak brány za zaručené. Všechny legitimizace mají v této souvislosti podobný úkol — musejí jednotlivci umožňovat pokračovat v životě i po smrti blízkých druhých a předjímat svoji vlastní smrt alespoň tak, aby to neparalyzovalo nepřetržitý výkon rutinních úkonů každodenního života. Věda nedokáže skutečnost smrti bagatelizovat podobně jako skutečnost snu. Smrt zapadá sice hezky do cyklu látkové přeměny, to však většinu lidí neuklidňuje. Náboženství je schopno zakomponovat moment smrti do svého výkladu způsobem, který neruší, naopak posiluje pocit ontologického bezpečí. Moderní společnost vypracovala v tomto směru pouze diletantské náhražky, navíc s nebezpečným sociálním dopadem. Ideologie kladoucí život jednotlivce do služeb nadosobních cílů (třídy, národa, pokroku, lidstva) plní funkci sekularizovaného náboženství, přilíží často však vzbuzují podezření, že jsou pouze nástroji politické manipulace. V otázce interpretace světa a výkladu místa člověka v něm se snad nejzřetelněji projevuje relativnost kategorie pokroku. Moderní společnost dosáhla díky vědě neuvěřitelných úspěchů při výkladu technických aspektů fungování světa i při konstrukci světa umělého. Nedaří se jí však nahradit dřívější symbolická univerza, která vědecky zpochybnila, analogickým myšlenkovým systémem, který by umožňoval členům společnosti zařadit vlastní osobní existenci do rámce, jež by přesahoval jejich náhodné individuální bytí. (KELLER, 2006, s. 24)

+

ku a ověření si jeho spolehlivosti přináší jedinci pocit důvěryhodnosti. V moderní společnosti k cizincům přistupujeme v závislosti na tom, jak velkou skupinu v našem prostředí představují. V případě, že jsou zanedbatelnou minoritou a my máme převahu, jsme k nim vstřícnější, neboť nás nemohou ohrozit a naopak nás obohacují poznáním nové kultury. Pokud se ale jedná o větší skupinu, je vnímána jako hrozba a původní obyvatelé se k ní staví nepřátelsky, neboť se obávají jejího přílišného vlivu. Tančící skupinka peruánských indiánů nás pobaví svojí odlišností a nevyvolává u nás obavy. Jinak je to u Asiatů, kteří se v tržnicích chovají stejně mírumilovně, ale vzbuzují naši ostražitost.

Vedle uvedeného se objevuje důvěra v abstraktní systémy, u nichž jsou pocity bezpečí založeny na důvěře v instituce, které jsou schopny předvídat prospěch či riziko¹⁴. Často se tedy stává, že důvěra k abstraktnímu systému je silnější než k jednotlivým lidem, kteří tyto systémy zastupují, a jež jsou „pouhými“ lidmi z masa a kostí a jako takoví tudíž omylní. Experti v obavě z nepochopení a špatné interpretace často nezpřístupňují všechny informace laikům, a tím je vytvářen model jeviště a zákulisí¹⁵. Avšak i uvnitř těchto systémů je třeba neustále obnovovat pocit důvěry mezi kolegy a spolupráčníky. Proto každá organizace podporuje znovunavazování sociálních kontaktů mezi nimi a důvěru ve správnost svého konání mimoto podporuje vznikem množství etických kodexů (GIDDENS, 2003).

1.4 Svoboda a bezpečí

Ve švédské společnosti Epicenter se zaměstnanci nechali dobrovolně označit čipem o velikosti rýžového zrnka, které se vstřelí pod kůži. Mnozí z nich to vnímají jako velkou výhodu, protože čip funguje jako zaměstnanecká karta pro otevření dveří či přístup ke kopírce, v budoucnu bude sloužit i k platbě v kantýně. Není nutné pamatovat si přístupová hesla a PIN kódy. Jistě zde hraje roli i pocit bezpečí, protože nečipovaný jedinec do prostor společnosti nemůže vstoupit. Velmi záleží na po-

¹⁴ A. Giddens, *Důsledky modernity: V situaci, kdy je mnoho aspektů modernity globalizováno, to znamená, že nikdo se nemůže vyvázat z abstraktních systémů, které jsou obsaženy v moderních institucích. Je to zřejmé u takových jevů, jako je riziko jaderné války nebo ekologické katastrofy. V mnohem přímější podobě to platí pro významné úseky našeho každodenního života, jak ho žije většina obyvatelstva.* (GIDDENS, 2003, s. 79)

¹⁵ *tamtéž: Pacienti by asi lékařskému personálu nevěřili tak bezvýhradně, pokud by si byli plně vědomi všech chyb, ke kterým dochází na operačních sálech a stolech.* (GIDDENS, 2003, s. 81)

zici, ve které se v danou chvíli člověk nachází, na situaci, která ho obklopuje. Důvodem takové důvěřivosti zaměstnanců může být absence zkušenosti s totalitními režimy. Naproti tomu jinde sílí obavy ze shromažďování dat o vybraných osobách z odposlechů jejich telefonních rozhovorů, z e-mailové pošty, z komunikace na sociálních sítích. Nejznámější je patrně případ Edwarda Snowdena, který obvinil americkou vládu z neoprávněného nakládání s informacemi, v důsledku čehož byl nucen dlouho se skrývat a nyní je vězněn¹⁶.

Podle Zygmunta Baumana znamená pojem svobody totéž co pojem štěstí, které uspokojuje instinkty a touhy. Člověk toužící po pocitu bezpečí je ochoten se této svobody vzdát nebo ji alespoň značně omezit (BAUMAN, 2004). Kdykoli procházíme bezpečnostní kontrolou na letišti bez opasku a bot a cizímu úředníkovi dovolujeme nahlížet do intimity našich zavazadel, dobrovolně se vzdáváme části své svobody ve prospěch naděje, že bude odhalen eventuální atentátník a my budeme cestovat bezpečně. Svobodu ztrácíme přijetím pravidel jakéhokoli řádu, ať už se jedná o stát, zákon, komunitu, rodinu či partnerské soužití. Každé pravidlo, kterému se podřizujeme, znamená nátlak, omezení a potlačení potřeb, čímž se vytváří neustálé napětí mezi svobodou a bezpečím. Ideální situace pravděpodobně není možná, protože člověk vnímá jak ztrátu bezpečí, tak omezení svobody jako utrpení. Vzniká tak představa, že schopnost odhození okovů omezujících lidskou svobodu učiní člověka šťastným. Naproti tomu se ale v postmoderním světě setkáváme s hrůzou z určité bezmeznosti, která působí nejistotu a neklid při řešení každodenních problémů. Není jasně dané, která volba je ta nejlepší – nejbezpečnější¹⁷ (BAUMAN, 2004), a tak odpovědným není nikdo jiný než člověk sám – individuum. Postmoderní člověk je osamělý více než kdykoli předtím.

¹⁶ Snowden v červnu 2013 předal novináři The Guardian informace o různých tajných programech, včetně programů PRISM a Tempora, které se zabývají masivním sledováním osob. Následně byl Snowden obviněn americkými úřady z krádeže vládního majetku, neoprávněného předávání informací o národní bezpečnosti a vědomého vyzrazení tajných informací neoprávněně osobě. (<http://www.ac24.cz/zpravy-ze-sveta/2300-usa-snowden-byl-obvinen-ze-spionaze-a-kradeze-vladniho-majetku>)

¹⁷ Z. Bauman, Individualizovaná společnost: Musí volit, aniž by byl přesvědčen o tom, že jednotlivé kroky povedou k předpokládaným výsledkům a že dnešní investice zítra přinese zisk. Kdo ví, zda právě ty nejpodivnější možnosti nejsou nejlepší? Není jasné, komu a čemu důvěřovat, jelikož nejspíše nikdo nemá pod kontrolou vývoj událostí; nikdo nemůže poskytnout spolehlivé záruky, že všechno opravdu půjde předpokládaným směrem. (BAUMAN, 2004, s. 58)

Podíváme-li se na konflikt bezpečí a svobody z hlediska institucionalizované společnosti, záhy odhalíme, že při hledání bezpečí a jeho zajištění nelze spoléhat pouze na jedince, ale na koordinaci velkého množství lidí, která nutně znamená omezení jejich svobody¹⁸ (KELLER, 2006). Moderní společnosti vytvořily důmyslné systémy, které rozdělují moc a snižují společenské napětí. Mluvíme o tzv. *sociálním státu* (SOKOL, 2010). Eskalací mezinárodního terorismu se však svoboda dostává do opozice s bezpečím. Řečeno slovy Jana Sokola: „*O svoji svobodu sice stojím, ale strach ze svobody druhých je silnější.*“ (SOKOL, 2010, s. 60). Určitá míra nedůvěry vůči okolí je lidem vlastní. Člověk si nutně začne klást otázku, zda mu může svoboda druhých přinést prospěch, i když přináší bezpečnostní rizika.

Ve zdravotnickém zařízení není možné poskytnout neomezenou míru svobody, a to jak pacientům, tak poskytovatelům péče. Musí být vytvořena síť pravidel, která zaručí ochranu a bezpečí oběma stranám. Zdravotníky a neřídka i samotné pacienty taková pravidla často obtěžují, protože je nutí k mnoha formálním úkonům. Vyplňování celé řady dokumentů (informovaných souhlasů, formulářů, dotazníků), provádění mnoha sjednocených procedur, které na první pohled s péčí souvisí jen zdánlivě, je nepříjemné pro všechny. V dnešní době tolik deklarovaná individualizovaná péče je stále pouhou iluzí. Uvažme, kolik pacientů musí zdravotník ošetřit v tak omezeném časovém horizontu. Podřízení se systému unifikovaných procedur je tedy jedním ze způsobů, jak omezit možné chyby na minimum. Dalším způsobem je hodnocení institucí z hlediska bezpečnosti a kvality poskytované péče a udělení akreditace (u nás certifikace) zdravotnickému zařízení. Nutnost provádění úkonů, které jsou takzvaně navíc, pro zaměstnance znamená větší objem práce, a proto se k nim často staví odmítavě. Ovšem v okamžiku, kdy je pracovník obviněn z chyby, mohou doložené důkazy o správně provedené proceduře jeho zavinění vyloučit. Z toho vyplývá, že pochopení bezpečnostních opatření hraje v jejich dodržování zásadní roli.

¹⁸ J. Keller: Úvod do sociologie: První fáze vývoje moderní společnosti tak odkryla jeden z hlubokých paradoxů moderní doby: aby mohly být liberální svobody distribuovány v podmínkách demokratizované společnosti skutečně masově, aby tedy mohly být dostupné univerzálně, musely být vytvořeny velké komplexní organizace, jež po technické stránce tuto masovou distribuci zajistily. Jedná se přitom nejen o distribuci zboží a služeb, ale též práva, vzdělání, léčení, policejní ochrany či vojenského bezpečí. (KELLER, 2006, s. 15)

2 Bezpečnost pacienta v chirurgii

Faktory, které stejnou měrou ovlivňují průběh i výsledek chirurgického zákroku jsou: správný postup, zkušenosti chirurga i jeho týmu a úroveň hygienických opatření. Všechny tyto faktory se v průběhu historie vyvíjely souběžně s rozvojem vědeckého poznání.

2.1 Z historie hygieny

2.1.1 Hygiena ve starověku

Řecká bohyně Hygieia, dcera boha Asklépia a bohyně Epione, byla v 7. století př. n. l. považována za bohyni zdraví a čistoty. Termín hygiena vědčí za své jméno právě jí. Na sochách či obrazech je jejím společníkem had, jakožto symbol léčení. Avšak prevence vzniku a rozvoje infekce se aplikovala již ve starém Egyptě; 2800 let před Kristem se na krvácející rány přikládala kamenec sloužící jako adstringentní a dezinfekční prostředek. Ve známém lékařském textu *Papyrus Edwina Smithe* jsou zmínky o léčení hnisajících ran přikládáním plísní z chleba¹⁹ či vrbových listů na zapálené rány²⁰.

Kolem roku 1900 př. n. l. Babyloňané pokládali nemocného za nečistého a prováděli rituální očistu jeho těla, lůžka i příbytku. Zdá se tedy, že měli povědomí o nakažlivých nemocech a nutných opatřeních²¹. Vchod do domu natírali sádrou a asfaltem (GORDON, 1995).

Starý zákon, přesněji Třetí kniha Mojžíšova Leviticus, obsahuje řadu nařízení, která už na první pohled souvisejí s hygienou. Ať už se příkazy týkají malomocného, krvácející ženy, šestinedělky nebo nakládání s masem obětního zvířete, je jasné, že se nejedná pouze o rituální, ale i o velmi praktické účely²² (Bible, 1984). Později „otec medicíny“ Hippokratés

¹⁹ Některé plísně, jak nyní víme, produkují antibiotika; nejznámější z nich je penicilin.

²⁰ List vrby obsahuje kyselinu salicylovou. (ŘÍHOVÁ, 2005)

²¹ V dopise na tabulkách napsal král Zimrilim své manželce Šiptum: „Bylo mi řečeno, že dvorní dáma Nanna trpí nákazou, a protože je často v paláci, nakazí mnoho žen, které ji doprovázejí. Nyní vydej přísné příkazy. Nikdo ať nepije z poháru, který používá, nikdo ať si nesedá na židli, kde sedá ona, nikdo ať si nelehá do postele, kam ona uléhá... Je to velmi nakažlivá nemoc.“ (ŘÍHOVÁ a kol., 2005)

²² Starý zákon, Třetí kniha Mojžíšova: 19:6 V den obětního hodu a v následující den se maso sní. Co by zůstalo do třetího dne, bude spáleno ohněm.

(460 – cca 377 př. n. l.) doporučoval vymývat rány čistou vodou a podávat dehet proti jejich hnisání. Období antiky přineslo kult péče o tělo, jehož nedílnou součástí byla mnohá hygienická opatření. Akvadukty zajišťovaly dostatek nezávadné vody, k dispozici byly lázně a veřejné záchodky, vznikala také leprosária pro izolaci nakažených malomocensvím. Hygiena jdoucí ruku v ruce s péčí o zdraví zaznamenala značný pokrok, avšak s příchodem starověku následoval její úpadek.

2.1.2 Středověká hygiena

Příslib posmrtného života znamenal pro středověkého člověka odklon od kultury těla ke kultuře ducha. Člověk opouštěl tělesné požitky a obracel své úsilí k přípravě na věčný život (VONDRUŠKA, 2007; VARRON, 1938). V raném středověku zpočátku přetrvávala hygienická opatření ve městech, která vznikla ze starých římských osad, ale jejich hygienicko-technická zařízení (zejména vodovody) rychle chátrala a nebyla obnovována. Problém představoval i prostor omezený opevněním, protože středověký městský člověk si zachovával venkovský styl života. Nedostatek nezávadné vody, neexistující kanalizace, ulice plné odpadků, množství hospodářských zvířat činilo z prostoru středověkého města semeniště smetí, bláta, zápachu a také rozmnožení hlodavců a hmyzu, což vedlo k šíření fatálních středověkých epidemií moru, cholery atd.²³ (VARRON, 1938). Zajímavé je, že kláštery budované od raného středověku ve svých plánech počítaly s mnoha hygienickými zařízeními,

19:7 Jestliže by se přece jedlo třetího dne, je závadné; Hospodin nenajde v obětníkovi zalíbení. (Bible, 1984, s. 102)

20:18 Kdyby někdo spal se ženou v období její nečistoty, odkryl její nahotu a obnažil zdroj jejího krvácení a ona by nechala odkrýt zdroj svého krvácení, budou oba vyobcováni ze společenství svého lidu. (Bible, 1984, s. 103)

22:4 Kdokoli z potomstva Árónova by byl malomocný nebo by trpěl výtokem, nesmí jíst ze svatých darů, dokud nebude čistý. Kdyby se dotkl čehokoli, co je znečištěno mrtvým, nebo měl výron semene. (Bible, 1984, s. 104)

22:5 Nebo by se někdo dotkl jakékoli havěti, jež by ho znečistila, nebo člověka, který by ho znečistil jakoukoli svou nečistotou.

22:6 Každý, kdo by se něčeho z toho dotkl, bude nečistý až do večera; nesmí jíst ze svatých darů, dokud se celý neomyje vodou.

22:7 Po západu slunce bude čistý a potom může jíst ze svatých darů, protože to je jeho pokrm. (Bible, 1984, s. 104)

²³ Varron, A. G., Hygiena ve středověkém městě, Měsíčník Ciba: Ve všech policejních nařízeních stále opakuje se, někdy formou zdvořilou, někdy výhrůžnou výzva: „Občané, neházejte smetí z domů na ulici! Neskládejte hnůj před domy svých sousedů!“ (VARRON, 1938, s. 38)

jako jsou latríny a lázně (RITTER, 1941). Také venkovský člověk, který žil ve svém přirozeném prostředí s dostatkem prostoru a s dostatečnými zdroji nezávadné vody, neměl s hygienou větší problém.

Středověký člověk přistupoval k čistotě těla jinak než dnes. Přílišná péče o pozemskou schránku byla často horlivými vykladači Písma považována za hřích²⁴. Mravnost byla nadřazena zdraví a hygieně. Středověké lázně přinašely vedle očisty těla i příležitosti k erotickému povyražení, a proto byly u duchovenstva v nelibosti. V dobové literatuře nacházíme zmínky o hygieně jen vzácně, a pokud ano, týkají se spíš jídla, pití a spánku (VARRON, 1938). Nicméně mytí rukou se doporučovalo, a to buď ku příležitosti rituálu či jako prevence; v poučné lékařské básni *Regimen Sanitatis Salernitanum* z 12. století autor na čtenáře apeluje: „*Myj si často ruce, chceš-li být zdravý!*“²⁵ (Salernitanum, 2001).

Metlou středověkých měst byly epidemie, které jejich obyvatele kosily po stovkách. V první řadě to bylo malomocenství, které lidstvo provázelo a děšilo již od starověku. Malomocný byl ze společnosti vyvržen²⁶ (VARRON, 1938). Malomocenství pozvolna ustupovalo, avšak

²⁴ EVANGELIUM Mk 7, 1–8, 14–15, 21–23: Kolem Ježíše se shromáždili farizeové a někteří z učitelů Zákona, kteří přišli z Jeruzaléma. Všimli si, že někteří z jeho učedníků jedí rukama obřadně nečistýma, to je neumytýma. Farizeové totiž a všichni Židé se drží podání předků a nejedí, dokud si pečlivě neumyjí ruce; po návratu z trhu nejedí, dokud se celí neopláchnou, a je mnoho jiného, co přejali a čeho se drží: omývání pohárů, džbánů a měděných nádob. Proto se ho farizeové a učitelé Zákona ptali: „Proč se tvoji učedníci nechovají podle podání předků, ale jedí obřadně nečistýma rukama?“ Odpověděl jim: „Pokryteci! Dobře to o vás předpověděl Izaiáš, jak je psáno: „Tento lid mě uctívá rty, ale jejich srdce je daleko ode mě. Nadarmo mě však uctívají, když učí naukám, které jsou lidskými ustanoveními. Opustili jste přikázání Boží a držíte se podání lidského.“ Ježíš zase k sobě přivolal zástup a řekl jim: „Slyšte mě všichni a pochopte! Člověka nemůže poskvřnit nic, co do něho vchází zvenčí, ale co vychází z člověka, to ho poskvřňuje. Z nitra totiž, ze srdce lidí, vycházejí špatné myšlenky, smilství, krádeže, vraždy, cizoložství, lakota, zloba, lest, prostopášnost, závist, urážky, pýcha, opovážlivost. Všechno to léle vychází z nitra a člověka poskvřňuje.“ (Bible, 1984, s. 812.)

²⁵ A Salernitan Regimen of Health – Page Four: If you want to be healthy, wash your hands often. (<http://www.godecookery.com/regimen/regimn04.htm>)

²⁶ VARRON, A. G. Strach před chorobami ve středověku: U přítomnosti člověka, prohlášeného malomocným, sloužilo se *De profundis*, zádušní mše. Pak zahalil se malomocný do rubáše, položil do rakve a na ni vhodily se tři lopatky země. Později byl obřad zlidštěn, sloužila se pouze slavnostní mše a kněží, příbuzní, přátelé a sousedé dovedli pak nemocného k jeho novému domovu za město; bylo to buď leprosáríum, nebo vlastní domek za branami obce, označený zpravidla bílým křížem jako bydlíště malomocného. (VARRON, 1938, s. 55)